

**AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA VOSITALARIDAN
FOYDALANISH ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING
AUDITORIYADAN TASHQARI MUSTAQIL ISHLARI
SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

Babadjanov Kadam Raximbergenovich. Abu rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti “Kompyuter ilmlari” kafedراسi katta o‘qituvchisi

Atabayeva Mavjuda Rustamovna Abu rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti kademik litseyi geografiya fani o‘qituvchisi

**ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ВНЕ УРОКА НА ОСНОВЕ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОКОММУНИКАТИВНЫХ
СРЕДСТВ.**

Бабаджанов Кадам Рахимбергеневич. Старший преподаватель кафедры «Компьютерные науки» Ургенчского государственного университета имени Абу Райхона Беруни

Атабаева Мажвуда Рустамовна, учитель географии Академического лицея Ургенчского государственного университета имени Абу Райхона Беруни

**IMPROVING THE EFFICIENCY OF FUTURE TEACHERS'
INDEPENDENT WORK OUTSIDE THE CLASSROOM BASED ON THE
USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TOOLS**

Babadzhanov Kadam Rakhimbergenovich. Senior lecturer of the Department of "Computer Science" of Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni
Atabayeva Mavdu Rustamovna Teacher of Geography of the Academic Lyceum of Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni

Annotatsiya: Berilgan maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning auditoriyadan tashqari mustaqil ta‘limini tashkil qilishning ilmiy jihatlari, auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarining nazariy va amaliy asoslari haqida ma‘lumot berilgan bo‘lib, talabalarning va bo‘lajak pedagoglarning mustaqil ishlashlari uchun lozim bo‘ladigan jarayonlar mazmunan tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: Tyutor, kredit modul tizimi, mustaqil ta‘lim, pedagogik texnologiya, ijodiy shakl, laboratoriya, zamonaviy ta‘lim, muammoli ta‘lim, ta‘lim tizimi, konseptsiya, auditoriya.

Аннотация: В данной статье рассмотрены научные аспекты организации самостоятельного образования будущих учителей вне урока, теоретические и практические основы их самостоятельной работы вне урока, основанной на использовании будущими учителями информационно-коммуникативных средств, а также процессы, необходимые для самостоятельной работы студентов анализируются.

Ключевые слова: Тьютор, кредитно-модульная система, самостоятельное обучение, педагогическая технология, творческая форма, лаборатория, современное образование, проблемное обучение, образовательная система, концепция, аудитория.

Annotation: In this article, the scientific aspects of organizing independent education of future teachers outside the classroom, the theoretical and practical foundations of independent work outside the classroom, based on the use of information and communication tools by future teachers, are developed, and the processes necessary for independent work of students are researched done.

Key words: Tutor, credit module system, independent education, pedagogical technology, creative form, laboratory, modern education, problem-based education, educational system, concept, audience.

Jamiyat rivojlanishining har bir bosqichida ta'lim mazmuni muayyan maqsad va vazifalarga ega bo'lib kelgan. Mamlakatimizda ta'lim borasida olib borilayotgan islohotlar shuni taqozo qiladiki bugungi kunning salohiyatli kadrlarini kamolga yetkazishda har tomonlama rivojlangan mamlakatlar islohotlarini qo'llash juda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada 27.07.2017-yilda qabul qilingan PQ-3151 "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida "O'qitishning zamonaviy shakllari va metodlarini, kompyuter va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish, oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-laboratoriya anjomlari va o'quv-metodik adabiyotlar bilan ta'minlash, ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini qo'llabquvvatlash va rag'batlantirish, oliy ta'lim muassasalarining zamonaviy ilmiy laboratoriyalarini tashkil etish va rivojlantirish choralarini ko'rish" kerakligi keltirib o'tilgan. Aynan pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning kreativ va ijodiy salohiyatini yuksaltirishning eng yaxshi usullaridan biri bu - mustaqil ijodiy faoliyatni shakllantirish hisoblanadi. Mustaqil ijodiy faoliyat talabalarni samarali kasbiy mahoratini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda auditoriyadan tashqari mustaqil ta'limning ahamiyati katta. Talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatlarini pedagogik boshqarish quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Talaba o'zining harakatini rejalashtirishi;
2. O'z maqsadini tanlash, ularga erishishning yo'l va vositalarini aniqlashi;
3. Berilgan topshiriqlarni yechish uchun o'z imkoniyatlarini birlashtirish tashkillashtira olishi;
4. O'z faoliyatini nazorat qilishi va mos ravishda baholay olishi;
5. O'zining keyingi harakatlarini o'zi nazorat qilishi va o'zini o'zi baholashni amalga oshira olishi.

Talabalarning mustaqil va ijodiy ishini to'g'ri tashkil etishda quyidagi kriteriyalardan foydalanish mumkin:

- ayrim nazariy mavzularni o'quv adabiyotlari yordamida kutubxonada mustaqil

o'zlashtirish va mavzuning mohiyatini yoritib berish;

- kompyuter sinflarida elektron darsliklar, virtual stendlar, multi-media dasturiy majmualari yoki o'rgatuvchi hamda bilimlarni nazorat qiluvchi interaktiv kompyuter dasturlari yordamida topshiriqlarni mustaqil o'zlashtirish;

- hisob-grafik, jadval-diagramma ishlarini aniq maqsadlar asosida bajarish;

- laboratoriya yoki amaliy mashg'ulotlarga oldindan tayyorgarlik ko'rish, ularning maqsadlarini belgilab olish;

- maket, model, namunalar, detallar yoki kompyuter dasturlari yaratish orqali ko'rik

tanlovlarda qatnashish va ularni namoyish etish;

- berilgan mavzu bo'yicha referat yoki ma'ruza tayyorlash, seminar yoki anjumanlarda ma'ruza qilish;

- fanlar bo'yicha sinfdan tashqari berilgan misol va masalalarni, nazariy savollarni,

test topshiriqlarini bajarish;

- mintaqaviy ta'lim portallarining axborot manbalari bilan ishlash, boshqa ta'lim muassasalarining axborot-ta'lim resurslaridan foydalanish;

- o'qituvchi ko'rsatmasiga binoan reyting tizimi asosida o'tkaziladigan nazorat turlariga yoki yozma ishlarga tayyorgarlik ko'rish;

- fan olimpiadalarida qatnashish uchun an'anaviy bo'lmagan misol, masala yoki

topshiriqlarni bajarish;

- imitatsion o'yinlar tashkil etish, ularning ssenariylarini tayyorlash, tahlil etish;

- ishlab chiqarish tashkilotlari bilan tuzilgan xo'jalik shartnomalarida faol ishtirok etish.

Talabalarning mustaqil ishini tashkil etishni kompetensiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan ko'rib chiqsak, O.Yu. Polyanichko o'z-o'zini tarbiyalash kompetensiyasini shakllantirishni talabalarning sinfdan tashqari mustaqil ishi tizimining asosiy maqsadi sifatida belgilaydi. Talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini E.N. Trushchenko, muayyan sharoitlarda amalga oshirilishi mumkin deya baho beradi, bunda:

- talabalarning ichki, tashqi va protsessual motivatsiyasini rivojlantirish orqali mustaqil ijodiy faoliyatga munosabat motivatsiyasini ta'minlash;
- o'quv kurslarini kasbiy yo'naltirilgan vazifalar tizimi sifatida loyihalash, ularni hal qilish talabani ta'lim faoliyatidan professional faoliyatga o'tishga imkon beradi;
- telekommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalangan holda talabalarning o'quv faoliyatini metodik jihozlash;

- bo'lajak mutaxassis shaxsining kasbiy rivojlanish jarayonini monitoring qilish

asosida talabalarning mustaqil ijodiy faoliyati ustidan nazoratni ta'minlash.

Informatikani o'rganish, informatika haqida haqiqatni bilishni tavsiflash shakli va bilish metodi sifatida tasavvur qilib insonning madaniyati va iqtidorining shakllanishiga zamin yaratadi. Ta'lim tarbiyaning umumiy maqsadlaridan informatikaning fan sifatida o'ziga xosligi uning zamonaviy fanlar tizimida tutgan o'rni va roolidan hozirgi axborotlashtirilgan jamiyat hayotidagi ahamiyatidan kelib chiqqan holda informatikani o'qitish o'quvchilarda iqtidorni shakllantirishning maqsadlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- o'quvchilarda kompyuter savodxonligini shakllantirish;
- o'quvchilarda axboroga ishlov berish, uzatish va undan foydalanish jarayonlari haqidagi bilimlar asoslarini mustahkam va ongli ravishda o'zlashtirib olishlarini ta'minlash;

- o'quvchilarga dunyoning zamonaviy ilmiy ko'rinishini shakllantirishda axborot jarayonlarining ahamiyatini, jamiyatning rivojida axborot va kommunikatsion texnologiyalarning rolini ochib berish;

- texnika asrida kompyuterlardan ongli va ratsional foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish.

Informatikadan mustaqil ishlar bajarish o'quvchilarning individual faoliyatini nazarda tutuvchi shakllardan biri hisoblanadi. Informatika fanidan nazariy darsni quyidagi ketma-ketlikda o'tkazish tavsiya etiladi: qizitish va qiziqtirish (motivatsiya), ma'lumot berish, bilim berish, o'rganilgan bilimlarni qayta ishlash bo'yicha topshiriqlar berish, tahlil va sintez, baholash.

Bo'lajak o'qituvchilarning faol mustaqil ishlari faqat jiddiy va barqaror qiziqishlar mavjud bo'lgandagina amalga oshishi mumkin. Bunday eng jiddiy omil — kelgusi samarali kasbiy faoliyatga tayyorgarlik. Bo'lg'usi o'qituvchilarning mustaqil ishlarini faollashtirishga imkon beruvchi ichki omillarni ko'rib chiqaylik:

1. Bajarilayotgan ishning foydaliligi. Agar pedagog faoliyati davomida o'zi bergan mustaqil ish topshirig'I haqida o'quvchilarda ish natijalarining kundalik hayotda-jumladan ma'ruza jarayonida, metodik qo'llanmada, laboratoriya ishida yoki amaliy mashg'ulotlarda, maqolalar tayyorlashda foydalanilishi mumkinligini bilsa, uning bajarayotgan ishiga bo'lgan munosabati keskin tarzda yaxshi tomonga o'zgaradi, hamda ish sifati ham ortadi. Shunga ko'ra, talabani ruhan bunday ishga tayyorlash, bajariladigan ishning zarurati ko'rsatib berilishi kerak.

2. Bo'lajak o'qituvchining ijodiy faoliyatdagi ishtiroki. Bu nihoyatda xilma-xil ko'rinishlarda bo'lishi mumkin. Xususan, kafedralar tomonidan olib boriladigan ilmiy tadqiqot ishlari, badiiy ijod, metodik ishlar va hokazolar.

3. Fan olimpiadalarida, ilmiy-tadqiqot ishlarida, amaliy ishlar tanlovlarida ishtirok etish va boshqalar.

4. Bilimlarni nazorat qilishda qiziqtiruvchi omillardan foydalanish (reyting, testlar, noan'anaviy imtihon shakllari v.b.). Bu omillar tegishli holatlarda musobaqa ruhini vujudga keltiradi. Mana shu holatning o'zi talabada o'z ustida ishlashni, o'zini rivojlantirishga ichki ehtiyojini shakllantiradi va rivojlantiradi.

5. Mustaqil ishlarni tashkil etish mazmuni va shakllariga o'quv jarayonida yetarlicha vaqtning ajratilayotganligi ham talabalarning mustaqil ishlarini faollashtirishga imkon beradi. Bugungi kundagi kredit-modul tizimi asosida tashkil etilgan oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limning nisbati bakalavriat ta'lim yo'nalishlarida 40/60 foiz nisbatidan 50/50 foiz nisbatigacha, magistratura mutaxassisliklarida 30/70 foiz nisbatidan 50/50 foiz nisbatigacha mustaqil ishga mo'ljallangan o'quv rejasida mustaqil ishlarni tashkil etish belgilangan. Bundan ko'rinib turibdiki, mustaqil ishlar uchun yetarlicha vaqt ajratilgan. Asosiy gap ana shu vaqtdan samarali va unumli foydalanishda, xolos. Bo'lajak pedagoglar- ya'ni talabalarning mustaqil ishlari asosida o'quv jarayonini tashkil etishning ikkita asosiy yo'nalishi mavjud. Birinchisi — auditoriya mashg'ulotlarida mustaqil ishlarning rolini oshirish. Buni amalga oshirish uchun professor-o'qituvchilardan auditoriya mashg'ulotlarini tashkil etishda talabalarning yuqori darajadagi mustaqilligi va tayyorgarligi sifatini ta'minlaydigan metodika va shakllarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Ikkinchisi — talabalarning auditoriyadan tashqari vaqtlarda barcha yo'nalishlar

bo'yicha mustaqil ishlardagi faolliklarini oshirish. Talabalarning auditoriyadan tashqari ishlardagi faolliklarini oshirishdagi muammolar bir qator qiyinchiliklar bilan bog'liq. Bunda mustaqil ishlarni bajarishga ko'pgina talabalarninggina emas, hatto ayrim professoro'qituvchilarning ham tayyor emasliklarini ko'rish mumkin. Bu ko'pincha kasbiy yoki psixologik yo'nalishda namoyon bo'ladi. Buning yoniga sifatsiz informatsion ta'minotni ham qo'shsa bo'ladi. Ko'p hollarda informatsion ta'minot talab darajasida bo'lmaydi, buning natijasida samaradorlikning pasayib ketishi kuzatiladi. Shuningdek, talabalarda o'ziga bo'lgan ishonchning yo'qligi hamda ularda nutq madaniyatining yaxshi rivojlanmaganligini ham ularning mustaqil ta'limda faol ishtirok etmasliklariga sabab bo'luvchi omillar qatoriga qo'shishimiz mumkin. Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishdagi asosiy vazifa har qanday shakldagi mashg'ulotlarda intellektual tashabbus va tafakkurni rivojlantirish uchun psixologik-didaktik sharoitlarni yaratishdan iboratdir. Mustaqil ishni tashkil etishdagi bosh tamoyil talabalarning individual ishlashga o'tishlarini ta'minlash bo'lishi kerak. Bunda ayrim topshiriqlarni formal va passiv bajarishdan uni ongli va faol bajarish sari yo'llash asosiy o'rin tutishi kerak. Mustaqil ishning maqsadi avval o'quv mazmuni bilan, keyin esa ilmiy axborotlar bilan mustaqil ishlashga o'rgatish, o'z-o'zini yo'naltirish va rivojlantirish asoslarini, keyinchalik o'z malakasini muntazam oshirib borish ko'nikmasini hosil qilishdir.

Bunda hal qiluvchi rolni o'qituvchi ado etadi. U umuman, talaba bilan emas, balki muayyan shaxs bilan ishlayotganini har doim diqqat markazida bo'lishi lozim. O'z talabasining kuchli va o'jiz tomonlarini yaxshi bilishi, individual qobiliyati va qiziqishlarini nazarda tutishi maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchining vazifasi talabaning — bo'lajak yuqori malakali mutaxassisning yaxshi tomonlarini ko'rish va ko'paytirishdan iborat. Har qanday fanni o'rganishda mustaqil ishni tashkil etishning o'zaro aloqador uch shakli ko'zga tashlanadi:

1. Auditoriyadan tashqari mustaqil ishlar.
2. Auditoridagi mustaqil ishlar. Bu bevosita o'qituvchi rahbarligida tashkil etiladi.
3. Ijodiy. Ijodiy shakl nihoyatda xilma-xil bo'lishi mumkin.

Jumladan: o'rganilayotgan fanning alohida boblariga oid berilgan mavzu bo'yicha tahliliy ma'lumotlar, ma'ruza va yozma ishlar. Talabaga mavzu, hatto rahbarni ham tanlash huquqini berish maqsadga muvofiq bo'ladi; tanlangan fan bo'yicha illyustrativ materiallarni tayyorlash, bunda mavzu o'qituvchi tomonidan beriladi, uning mazmuni va shakli, ijrosi talaba tomonidan belgilanadi; hajmi,

murakkabligi, mazmuni talabaning o'zi tomonidan shakllantiriladigan ilmiy krossvordlar tuzish; zamonaviy olimning ilmiy monografiyasiga, yozuvchining asariga asosiy g'oya va qoidalarni ajratgan holda, o'z shaxsiy asoslangan bahosi hamda foydalanishga tavsiyasi ko'rsatilgan taqriz yozish; turli xarakterdagi uy vazifalarini bajarish. Bunga mashq va masalalarni yechish, matnni tarjima qilish yoki qayta hikoyalash, adabiy yoki ilmiy manbalarni tanlash va o'rganish, turli jadvallarni tuzish, grafik ishlarni bajarish, turli hisob-kitoblarni amalga oshirish v.b. kiradi; talabadagi tashabbuskorlik va mustaqillikni rivojlantirishga qaratilgan individual topshiriqlarni bajarish. Alohida topshiriqlarni har bitta talaba yoki talabalarning bir qismi olishi mumkin; kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlarini bajarish; ilmiy-nazariy yoki ilmiy-amaliy anjumanlar, ko'riktanlovlar, olimpiadalarga tayyorgarlik; tanlangan mavzu bo'yicha ilmiy insho yozish. Mustaqil ishga ijobiy munosabatni shakllantirish va rivojlantirish uchun har bir bosqichda ishning aniq maqsadi va qo'yilgan vazifalari tushuntirilishi, talabalar tomonidan ana shu maqsad va vazifalarning anglanganligi nazorat qilinishi kerak. Bu ishlar keyinchalik talaba tomonidan vazifalarni mustaqil tarzda qo'ya bilish hamda maqsadlarni tanlash ko'nikma va malakalarining shakllanishiga asos bo'ladi.

Xulosa va takliflar. O'quv-metodik adabiyotlar faqat axborot berishgina emas, balki tashkiliy-nazorat qilish vazifalarini ham bajarishi kerak. O'quv-metodik adabiyotlarning boshqaruvchilik vazifasi sahifalar belgilashda, o'quv materialining asosiy qoidalarni matnda ajratib ko'rsatishida, o'quv materiallarining o'zaro aloqadorligini ko'rsatib beruvchi tarkibiy-mantiqiy jadvallarining mavjudligida namoyon bo'ladi. Mustaqil ishning natijali bo'lishi esa uning faol nazorati bilan bog'liq. Nazoratning quyidagi turlari mavjud: Kirish (dastlabki) nazorati, bunda talabaning navbatdagi fan o'rganilishidan oldin shu fanga oid bilim va malakalari nazorat qilinadi; Joriy nazorat, ya'ni ma'ruza, amaliy yoki laboratoriya mashg'ulot-larida materialning o'zlashtirilishi muntazam ravishda nazorat qilib boriladi; Oraliq nazorat, bu kursdagi muayyan bo'lim yoki qismning tugashiga bog'liq bo'ladi; o'z-o'zini nazorat qilish — fanni o'rganish jarayonida nazorat ishlariga tayyorlanishda talabaning o'zi tomonidan amalga oshiriladi; Yakuniy nazorat — fan o'qib bo'lingach imtihon yoki sinov shaklida o'tkaziladi. Bo'lajak pedagoglar mustaqil ishni tashkil etishning shakl va usullari nihoyatda ko'p. Bulardan qaysi birini tanlash va foydalanish konkret fanga, o'qituvchining maqsad va vazifalariga, qolaversa, uning tajriba va mahoratiga bog'liqdir. Talabalarda mustaqil bilimlarini zamon talabiga moslashtirib borish, ma'lumotlar

oqimi ichidan zarurlarini ajratib olish va ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirish sifatli kadrlar tayyorlash jarayonining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Abduqodirov A.A. Axborot texnologiyalari va masofadan o'qitish. – T.: Iste'dod. 2006. 240-b.
2. Omonov H.T., Xo'jayev N.X. va boshq. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Darslik. Toshkent. "Iqtisod-Moliya" -2009-y. 240-b
3. Ishmuhamedov R.J. Innovatsiya texnologiyalari yordamida ta'lim amaradorligini oshirish yo'llari. – T.: TDPU, 2004. 220-b
4. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi: Nasaf, 2000. 180-b
5. Og'ayev S. Yangi pedagogik texnologiya-hayotiy ehtiyoj. «Xalq ta'limi» jurnali, 2001, №3, 69-71-b.
6. Farberman B.L. Ilg'or pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan, 2000. 237-b
7. Xusainov R.R. Oliy ta'limda fanlarni o'qitish sifatini oshirishda mustaqil ta'limning roli. Zamonaviy ta'lim. 2016. №4. - 25-32 b.
8. Ibragimova G.N. Oliy ta'lim tizimida interfaol texnologiyalar vositasida talabalardagi ijodiy fikrlashni rivojlantirish Zamonaviy ta'lim. 2017.№4. B. 30-35.
9. Suyunov N. Mustaqil ishlarni bajarish uchun // Uslubiy ko'rsatma. - T.: 2019. 116 b
10. Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi yo'nalishi bakalavr o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limning ilmiy metodik asoslari: Dis. ... ped. fan. nom. - T.: TDPU, 2008. - 160 b.
11. Yo'ldashev Sh.I. Talabalarning mustaqil ta'limining zamonaviy o'quv jarayonida ahamiyati va o'rni .Uslubiy qo'llanma. - T.: O'zMU, 2022. - 41 b.
12. Karimova D.R. Kredit-modul tizimida mustaqil ta'lim. Uslubiy qo'llanma. Toshkent: OOO "Complex Print", 2021. 126 bet.
13. Zaripov L. Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etish. Metodik qo'llanma. Toshkent. Sano-Standart 2023y